

С.І. Гнот

Львівський державний університет фізичної культури, м. Львів, Україна

КУЛЬТУРА ДОБРОЧИННОСТІ ЯК ВИЯВ ГУМАНІЗМУ: ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ

У статті висвітлено історичні аспекти розвитку Греко-католицької церкви у міжвоєнний період. Акцентовано увагу на добродійних акціях церкви, що залишилися поза увагою державних структур по відношенню до українського населення.

Постановка проблеми. Актуальність пропонованої теми пов'язана насамперед з процесами інтеграції, що відбуваються в нашому суспільстві й охоплюють сфери культури, релігії, економіки та політики. Україна як молода європейська держава, крокуючи у майбутнє, озирається, аналізує і вивчає минуле, формуючи сторінки національної пам'яті. Польсько-українські стосунки міжвоєнного періоду, без сумніву, потребують усебічного вивчення, оскільки є цікавими для історії обох народів. Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує вивчення питань, пов'язаних з діяльністю церковних структур, зокрема, Греко-католицької церкви на західноукраїнських землях у складі Другої Речі Посполитої.

Національне життя галицьких українців в умовах Польської держави перебувало під вагомим впливом Греко-католицької церкви. В умовах відсутності української державності церква перебрала на себе ряд суспільних функцій, що не стосувалися діяльності суто релігійної організації. Всебічне наукове дослідження цієї теми дозволить окреслити напрями діяльності УГКЦ у міжвоєнний період, з'ясувати її роль та місце у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексне дослідження добродійної діяльності УГКЦ у міжвоєнний період практично не проводилось історичною наукою. Чимало архівних матеріалів цього періоду було знищено радянською владою у 1939 – 1940-х роках, частина їх опинилася за кордоном, а частина – чекає на дослідників. Окремі аспекти нашої теми були висвітлені у працях М. Бандрівського, А. Васьківа, Г. Гладкої, І. Мицишин, В. Перевезія [1-5]. Закордонні дослідники також не залишилися байдужими до церковної проблематики. Багатогранна добродійна діяльність глави Греко-католицької церкви митрополита Андрея Шептицького висвітлена у збірнику доповідей за редакцією П. Магочі [6]. До статей, в яких започатковано розв'язання проблеми належать дослідження Б. Казимири, М. Мудрак, Б. Прочко, С. Редліха, А. Слюсарчук-Сірки, Р. Тожецького. Праці зарубіжних вчених вирізняються змістовністю, широким залученням до наукового обігу архівних матеріалів, частина з яких досі недоступна вітчизняним історикам.

У даній статті акцентовано увагу на добродійних традиціях церкви упродовж міжвоєнного двадцятиріччя. Значно ширше проблему висвітлено в дослідженні С. Гнот [7].

Виходячи з наукового, теоретичного та практичного значення проблеми, враховуючи недостатній рівень її вивчення, використавши неопубліковані джерела, публікації документів та матеріалів, автор поставила за **метою даної статті** – здійснити комплексний аналіз і розкрити в короткому огляді форми і напрями діяльності Греко-католицької церкви в період Другої Речі Посполитої.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: дослідження діяльності духовенства, релігійних організацій та структур в Галичині; аналіз виховної роботи церкви серед українських молодіжних організацій; висвітлення ролі церкви у процесі підтримки світських науково-освітніх осередків, збереженні пам'яток національної культури, охорони здоров'я.

Статус Греко-католицької церкви, не відокремленої від держави, визначався рядом нормативно-правових актів: березневою 1921 р. і квітневою 1935 р. конституціями, конкордатом 1925 р. між Апостольською столицею та Польською державою. Греко-католицький обряд визнавався рівним із латинським, хоча насправді останній займав домінуючу позицію.

У складних повоєнних умовах Польська держава чинила тиск на національне життя українського населення. Одним з проявів цього було ігнорування прав українців у гідному соціальному захисті. За таких обставин церква, основна функція якої – душпастирська праця, взяла на себе відповідальне завдання – збереження українського генофонду – організацію соціальної опіки над вірними. Великою заслугою глави УГКЦ Андрея Шептицького було те, що він умів підбирати людей справи. Так, міністром фінансових справ в маєтках Греко-католицької церкви було призначено о. Тита Войнаровського. Церква володіла коштами від продажу нафти фірмою «Галиція» в Карпатах, засновником якої був А. Шептицький. Завдяки продуманим фінансовим операціям митрополита в Україну приходили інвестиції з різних куточків світу й використовувалися для найбільш нагальних соціальних потреб.

Церква виступила ініціатором заснування мережі опікунсько-виховних закладів. Діяльність цих установ матеріально забезпечували як особисто А. Шептицький, так і адміністрація столових маєтків митрополії, релігійні товариства. Церковні структури мали значну фінансову перевагу над державними у підтримці численних закладів для українських дітей. Митрополит Андрей Шептицький був партнером європейських банків, вкладав кошти в нерухомість. У процесі опіки в сиротинцях найбільшою активністю відзначилися чернечі об'єднання сестер-василіанок, сестер-служебниць, сестер-йосафаток, сестер-студиток. У Другій Речі Посполитій дошкільні опікунсько-виховні заклади інтернатного типу з українською мовою навчання стали важливими осередками, що плекали повагу до рідної мови, традицій, запобігали зростанню дитячої злочинності та впливу вулиці [8].

У міжвоєнний період церква виконувала функції, які залишилися поза увагою державних структур по відношенню до українського населення. У зв'язку з соціальними та природними катаклізмами стрімко зростала кількість малозабезпечених громадян. Закликаючи вірних розвивати принципи гуманності, любові до ближнього, церква підтримувала соціально незахищені верстви населення, розв'язувала проблеми, спричинені Першою світовою та польсько-українською 1918 – 1919 рр. війнами. Практична допомога церкви проявилась у створенні фондів опіки над воїнами Української Галицької Армії, армії Української Народної Республіки, інвалідами [9].

Значну увагу Греко-католицька церква приділяла підтримці голодуючих. Галицький єпископат неодноразово створював комітети допомоги для жертв голодоморів 1921 – 1923 рр. та 1932 – 1933 рр. Духовенство очолило акцію, спрямовану на допомогу безробітним і вбогим, кількість яких значно збільшилась у зв'язку із світовою економічною кризою кінця 1920-х – початку 1930-х років. Під патронатом церковних ієрархів Андрея Шептицького, Йосафата Коциловського, Григорія Хомишина у кожній єпархії функціонували Українські комітети допомоги безробітним і вбогим. Поза увагою церкви не залишилась доля безпритульних службовців, німецьких старців, для яких були облаштовані будинки-інтернати [10].

Греко-католицька церква піклувалася за найвищі людські цінності – життя і здоров'я, які становлять для суспільства велику економічну вартість. Свідченням цього стало відкриття при сприянні духовенства Шпиталю ім. Митрополита Андрея Шептицького, який забезпечував медичну допомогу не лише українському населенню, а й тим прошаркам, які її найбільше потребували. Церковні структури активно включились в процес антиалкогольної боротьби на західноукраїнських землях, поглиблюючи ідею тверезості на теренах Галицької митрополії. Завдяки підтримці та авторитетові церкви було досягнуто реальних успіхів в «отверезінні» українського селянства. Місії тверезості можна вважати першими масовими маніфестаціями галицького українства, які за своїм характером і значенням виходили за межі суто релігійних і антиалкогольних акцій, а відігравали важливу роль у його національній самоорганізації та піднесенні громадянської активності, сприяли покращенню соціально-економічного становища та морально-психологічного оздоровлення нації [11, с. 185].

Політичні реалії міжвоєнного періоду не давали українцям Галичини підстав сподіватися на гармонійний розвиток і освіту. Соціальне зубожіння населення супроводжувалося падінням освітнього рівня. Митрополит Андрей Шептицький постійно виділяв кошти для підтримки в першу чергу галицьких освітніх осередків. Створені церквою навчальні заклади різних типів відзначалися високими показниками в системі національної освіти. До виховного процесу в цих установах були залучені як представники церкви, так і світські культурні діячі і науковці. Греко-католицьке духовенство, незважаючи на організаційні протиріччя між ієрархами, надавало значну матеріальну підтримку товариству «Рідна школа». Беручи до уваги мізерне фінансування педагогічного об'єднання державою, церква проводила щорічне добродійне збирання коштів у повітах Галицької митрополії. Греко-католицька церква стала меценатом малозабезпеченої молоді, допомагаючи їй у здобутті світської освіти як в Галичині, так і за її межами [12, с. 11-15].

Представники церкви розгорнули активну діяльність у галузі опіки і виховання молодого покоління. Священники, незважаючи на постійне переслідування влади, виступали організаторами молодіжних спортивних товариств «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Орли». Духовенство і чернечі об'єднання поширювали серед підростаючого покоління християнські цінності, гармонійно виховували громадян, вірних своїй етнічній приналежності. Морально-релігійний вишкіл, окрім формування світогляду та утвердження національних переконань, передбачав вироблення в людині потреби до самореалізації шляхом здійснення багатосторонньої добродійної діяльності [13, с. 523]. Митрополит підкреслював у своїх зверненнях до української молоді, що любов і ненависть не можуть йти в парі, а без власної пожертви в християнстві нема правдивих цінностей [14, с. 358]. Молодіжні організації влаштовували численні культурно-мистецькі заходи, спортивні змагання, вели просвітницьку роботу серед населення Галичини. Тому польський уряд до кінця 1930-х років припинив їх діяльність.

Зважаючи на недостатню освіченість майбутніх душпастирів у питаннях збереження пам'яток національної культури, керівництво Богословської академії у Львові запровадило викладання мистецтва і археології. Учень та послідовник митрополита Андрея Шептицького Йосип Сліпий організував музей церковного мистецтва при академії, цінна колекція експонатів якого стала вагомим вкладом духовенства для розвитку національної культури в міжвоєнний період.

У 1930-х роках діяльність Греко-католицької церкви значно активізувалась у співпраці з громадськими організаціями. Свідченням цього стало зростання кількості новостворених локальних музейних товариств, які представляли матеріальну культуру всіх куточків Галичини.

Висока особиста культура, європейська освіченість, енергія та харизма глави Греко-католицької церкви наклали відбиток на національно-культурний процес у складний період входження західноукраїнських земель до складу Польщі. Митрополит розумів, що повернення до власних традиційних джерел у розвитку мистецтва є запорукою національної самобутності. Греко-католицька церква і особисто Андрей Шептицький надавали значну матеріальну допомогу Національному музею у Львові. Митрополит сформував матеріальну базу наукової інституції. Духівництво стало активним учасником колекціонування і комплектування збірок. У меценатських заходах глава Греко-католицької церкви стверджував потребу пошуку власних, національних шляхів духовного й естетичного розвитку. Матеріальною підтримкою церкви користувалися обдарована молодь, мистецькі осередки як в Галичині, так і за її межами. Вихованець Краківської школи мистецтв О. Новаківський знайшов захист і підтримку в Андрія Шептицького. Запозичуючи нові тенденції у мистецтві за кордоном, стипендіати митрополита підвищували рівень своїх знань, українська культура позбавлялася провінційності, виходячи на європейський щабель розвитку [15, с. 41].

Не залишилась поза увагою ГКЦ і культурно-просвітницька діяльність. Церква спрямовувала зусилля на відновлення діяльності товариства «Просвіта» у повітах митрополії, надбання якого знищили Перша світова війна, польська влада під час пацифікаційного процесу. Поряд із мережею «Просвіти» у Станіславській єпархії були засновані парохіальні читальні товариства «Скала», які подекуди конкурували між собою, але назагал працювали в одному напрямі, поширюючи просвіту серед українського населення. Діяльність церкви особливо активізувалась із створенням у 1930 р. Українського католицького союзу, метою якого проголошувалось всестороннє добро українського народу в християнському розумінні цього слова. Значною матеріальною допомогою церкви і особисто митрополита користувалися українські релігійні, науково-популярні, дитячі видання.

Одним із аспектів діяльності церкви була допомога у розвитку вітчизняних наукових досліджень, оскільки гордістю і багатством кожної нації є її інтелектуальний потенціал. З початку 1920-х років Греко-католицька церква активно співпрацювала з Науковим товариством імені Т. Шевченка. Матеріальна підтримка і серйозне зацікавлення Андрія Шептицького археологічними заходами на території Станіславської єпархії допомогли виявити цінні раритети давньої української культури. Щорічні розкопки привели до зростання кількості експонатів у музеї НТШ. Наукові пошуки фундаментів літописного Успенського собору старого Галича в умовах пацифікації викликали хвилю національно-патріотичного піднесення.

Церква сприяла розвитку науково-дослідної роботи в столових маєтках Галицької митрополії. Практично це проявилось у створенні заповідних зон на території мальовничих гірських масивів Станіславської єпархії. Андрей Шептицький дбав про збереження природного довкілля, тому серед народу його називали «зеленим митрополитом». Церковні структури вели плідну співпрацю з краєзнавчо-туристичною організацією «Плай», результатом якої стала організація першої високогірної туристичної бази в межах столових угідь.

За підтримки Андрія Шептицького наприкінці 1930-х років було закуплено лісові масиви для науково-дослідних станцій Львівського політехнічного і Українського лісотехнічного інститутів. Організація лісництв дозволяла займатися глибокими науковими проблемами, готувати кваліфіковані кадри.

Важливу роботу у дослідженні церковної історії проводило засноване 1923 р. у Львові Богословське наукове товариство. Організація згуртувала науковців-богословів,

плекала розвиток богословських наук, підвищувала рівень освіти духівництва. Відкрита у 1928 р. в умовах шаленого тиску польської влади Львівська Богословська академія стала європейським вищим навчальним закладом, де на відповідному рівні велася як навчально-виховна, так і науково-дослідна робота викладачів та студентів.

Значну увагу Греко-католицька церква приділяла діяльності бібліотеки і архіву при митрополичому ординаріаті, де було зібрано і систематизовано каталоги цінних документальних даних. Митрополит сприяв пошуку джерел до історії церкви, вважаючи такі заходи необхідними для духовного збагачення української нації.

Чимало священиків перебували в складі дійсних членів НТШ, що дозволяло підтримувати тісні контакти з представниками світських наукових кіл. Така співпраця сприяла концептуальному поглибленню досліджень рідної історії, філософії, мови. Свідченням численних контактів греко-католицького духовенства з науковцями є листування А. Шептицького і Й. Сліпого з академіком К. Студинським – головою НТШ у 1923 – 1932 рр., академіком ВУАН; Й. Скрутеня, Й. Сліпого, А. Шептицького з Я. Гординським – істориком літератури, професором Академічної гімназії у Львові і Таємного університету; А. Шептицького з істориками М. Андрусяком, І. Крип'якевичем, С. Томашівським, О. Барвінським. Митрополит також листувався з польськими науковцями К. Кротоським і Т. Манковським. У листах йшлося про дослідження польсько-українських стосунків.

Висновки

Отже, історіографічна оцінка УГКЦ триває, а постать Андрея Шептицького є центральною в цій справі. Главу церкви, без сумніву, можна вважати найбільшим духовним меценатом України, феноменом в історії української культури. УГКЦ розвинула активну діяльність у період входження українських земель до складу Польської держави. Її роль у процесах національного усвідомлення, збереження власної ідентичності, всебічних проявів культурного, політичного і економічного життя виявилася хоч і не визначальною, зате надзвичайно важливою. Церква стала на той час виразником і гарантом духовних і матеріальних інтересів українців Галичини, засвідчила великий мобілізаційний розмах в організації молодіжного руху. У добродійних заходах церковних структур проявилися гуманізм, християнська благодійність, безкорислива допомога вірним не лише своєї конфесії, а й відповідальність за всіх, хто потребував нагальної допомоги.

Тема заслуговує на усебічне, глибоке вивчення фахівцями, щоб, використовуючи надбання Греко-католицької церкви та досвід, визволитися від перестарілих ідеологічних упереджень, сприяти процесу культурної інтеграції, фізичного і духовного оздоровлення української нації та входження її як рівноправного члена до європейської світової спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандрівський М.С. Пам'яткоохоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кінець XIX – XX ст.) : дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 / Бандрівський М.С. – Львів, 2000.
2. Васків А.Ю. Греко-католицька церква в духовному житті українців Східної Галичини (1919 – 1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.11 / А.Ю. Васків. – К., 1997.
3. Гладка Г.Л. Суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького (1899 – 1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / Г.Л. Гладка. – Івано-Франківськ, 2000.
4. Мицишин І.Я. Моральне виховання української молоді в процесі співпраці школи, греко-католицької церкви і громадськості (Галичина, кін. XIX – 30-ті рр. XX) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / І.Я. Мицишин. – Тернопіль, 1998.

5. Перевезій В.О. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20 – 30-х роках ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 09.00.11 / В.О. Перевезій. – К., 1998.
6. Magocsi P. Morality and Reality. The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi / Magocsi P. – Edmonton : Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta, 1989.
7. Гнот С.І. Доброчинна діяльність Греко-католицької церкви у 1921 – 1939 рр. (за матеріалами Галицької митрополії) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / С.І. Гнот. – Львів, 2003.
8. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 358 (Шептицький Андрей-Олександр (1865 – 1944); ф. 409 (Центральна адміністрація столових маєтків греко-католицької митрополії, м. Львів).
9. Українське краєве товариство опіки над інвалідами // Нова зоря. – 1927. – 13 лют.
10. Поможіть безробітним й убогим. Пастирський лист всього нашого єпископату в Галичині // Нова зоря. – 1931. – 13 груд.
11. Савчук Б. Корчма: Алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у ХІХ – 30-х роках ХХ ст. / Савчук Б. – Івано-Франківськ : Лілея – НВ, 2001.
12. Лев В. Митрополит Андрей, опікун українського шкільництва // Пропам'ятна книга гімназії Сестер Василіанок у Львові / В. Лев. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1980. – С. 11-15.
13. Трохим'як Б. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. ХІХ – перша пол. ХХ ст.) / Трохим'як Б. – Тернопіль : Економічна думка, 2001.
14. 1932 р., Львів. Звернення митр. Шептицького п. з. Слово до Української Молоді // Церква і суспільне питання. Кн. 1. – Львів, 1998. – С. 358-362.
15. Шептицький А. Значення національного мистецтва // Українська культура / А. Шептицький. – Львів, 1935. – Ч. 1. – С. 41.

С.И. Гнот

Культура благотворительности как проявление гуманизма: Греко-католическая церковь во Второй Речи Посполитой

В статье исследованы исторические аспекты развития Греко-католической церкви в междувоенный период. Акцентировано внимание на благотворительных акциях церкви, которые остались вне сферы внимания государственных структур по отношению к украинскому населению.

S.I. Gnot

The Culture of Charity as the Expression of Humanism: Greek Catholic Church in the Second Rich Pospolyta

Historical aspects of the development of Greek Catholic Church in the interwar period are elucidated in the article. Attention is concentrated on the charitable events of church that were left behind the influence of state authorities as to Ukrainian population.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2011.